אתר דעת - מכללת הרצוג

ביצורי השער והלחימה על השער בתקופת המלוכה

מאת: א. שטרן

השער ומקומו במערך הביצורים

הלחימה לכיבוש ערים בצורות, או להגנה עליהן, היתה שלב חשוב – ולעתים השלב הקובע – במלחמות של ימי קדם. לפעמים, כאשר ההבדל ביחסי הכוחות בין הצדדים היה גדול ביותר, לא הגיעו הדברים כלל לידי קרב בשדה הפתוח ועיקרה של המלחמה היה על ערים. אי לכך, תיאורי מצור ערים והגנה עליהן הם חלק חשוב מכלל תיאורי המלחמה, הן במקרא והן במקורות החיצוניים שמפרק־זמן זה. תיאורים אלה מייחדים מקום רב ללחימה על השער, שהוא המבוא והמוצא של העיר ומשום כך גם נקודת התורפה במערכת ביצור העיר בעתות מלחמה. ולכן אף רוכזה כלפי השער תשומת הלב של התוקף (יש׳ כב, ז, ועוד), ושל המגן (יש׳ כח, ו; תה׳ קכו, ה) כאחד.

את הידיעות המעטות על השער, אופן הגנתו והמלחמה עליו, הבאות במקרא, ניתן להשלים במידת־מה מן הממצא הארכיאולוגי, היינו משרידיהם של שערי ערים שנחשפו בארץ־ישראל ובסביבתה[1]. מאלה ניתן ללמוד את תכניות השערים. מקור נוסף הם התבליטים האשוריים, החל בימי אַשׁוּרַנַצִּרְפַּל הב׳ (883–859 לפסה״נ), בהם באים תיאורי שערים ואף תיאורים של מלחמה על השערים.

מקומו של השער נקבע לרוב, על פי נתוני השטח, במקום שהגישה אליו נוחה וללא התחשבות מיוחדת בכיוון המשוער שמשם עלול היה לבוא אויב. כך, למשל, היתה תל א־נצבה (מצפה) עיר גבול בצפונה של יהודה; ומקומו של שערה היה, כפי שלמדים אנו מן החפירות, בצפונה של העיר, היינו בצד הפונה כלפי הגבול.

דרך כלל נקבע מקומו של השער באותו צד של החומה ששם היתה העליה אל מרומי העיר נוחה יותר. על היתרון שהיה בכך גם לאויב התגברו על ידי שעשו את הדרך ארוכה ונפתלת, וכלפ׳ סופה עברה לאורך קטע־החומה הסמוך אל השער. באופן זה היתה הדרך אל ה ניר, בחלקה הגדול, נתונה לשליטתם של מגיני העיר. כן נהגו להפנות את הדרך בעיקולים חדים, אשר אילצו את התוקף המסתעד על העיר להאט את מהירותו (באם נע ברכב). הפניות נעשו בכיוון שאילץ את העולה אל העיר לנוע כשצד ימינו, שאינו מוגן על ידי הצינה, פונה אל מול העיר – ועל ידי כך נעשה מטרה נוחה לירי המגינים[2].

מבנה השער

השערים מתקופת הברזל, שנחשפו בחפירות היו בנויים תשתית אבן ועליה בניית לבנים. מסד האבן נשתמר בחפירות, לרוב, בשלמותו; מבניית הלבנים העליונה

[1] עיין הערות בעמ׳ 409, ולוח כט.

www.daat.ac.il

נשתמר רק מעט מאד. דרך עיבוד אבני המסד מקבילה, בכל מקום, לדרך עיבוד האבנים בשאר חלקי החומה; אולם השערים חוזקו במקרים רבים באבני גזית, גם כאשר שאר חלקי החומה עשויים אבני־גויל.

השער נגעל על ידי דלתיים ובריחים (דה״ב יד, ה״ו; ועוד). הללו נעשו על פי רוב מעץ (שופ׳ ט, נא; שיה״ש ח, ט). ואכן, לעתים קרובות מתוארים אלה בתבליטים אשוריים כשהם בוערים באש לאחר שהוצתו. על מנת למנוע זאת, צופו הדלתים לעתים בריקועי מתכת (מל״א ד, יג). רצועות ברונזה מטיפוס זה, שציפו את שערי העיר שבתל בַּלַוַאת שבאשור, נמצאו בחפירות; רצועות ברונזה אלו היו מקושטות בתבליטים שתיארו את מסעותיו של שלמנאסר הג׳ מלך אשור (858–826 לפסה״נ). לרוב השערים שנחשפו בחפירות היה רק זוג דלתים אחד, שנקבע על פי רוב בפתחו החיצוני של השער – אפילו היה השער מרובה פתחים[3]. את ציר הדלת, שסב בתוך פותת אבן (לרוב אבן בזלת), הנעילו נעל ברזל על מנת לחזקו – וכמו כן על מנת למנוע שחיקת יתר[4].

הדלתים נפתחו כלפי פנים. זאת למדים אנו משני שערים מתקופת הברזל שנחשפו בחפירות העיר כרכמיש שבסוריה הצפונית. בשערים אלה נמצאו, במרכז הפתח החיצון, אבני עצירה, ובליטה שהיתה במרכזן מנעה את הדלתים מלהפתח כלפי חוץ. כן נחצב בתוך האבן שקע, שנועד להכנסת בריח תחתון (ראה ציור 96). ראיה אחרת,

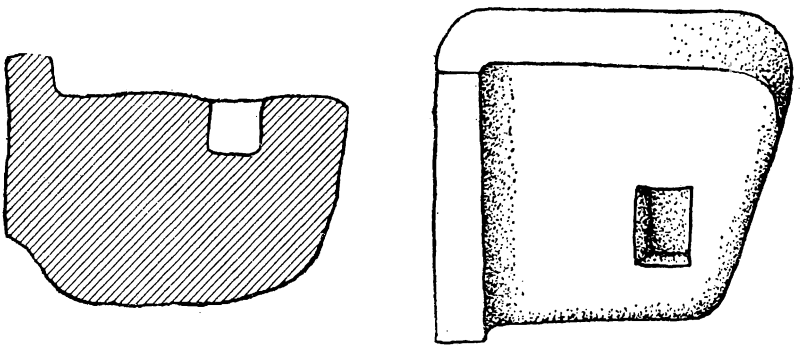

ציור 96: אבן עצירה שנמצאה במרכזו של שער בכרכמיש

שהדלתים נפתחו כלפי פנים, מצויה לנו מן השער המערבי שבחומת־העיר החיצונה בכרכמיש: בתוך תאיו הקדמיים של שער זה היה משטח מוגבה בנוי אבן; הבנאים הרימו את הצד הפונה אל מעבר השער כ־30 ס״מ פנימה לאומנות על מנת לאפשר פתיחת הדלתים פנימה ללא הצרה נוספת של הפתח גופו. כשהיו הדלתים פתוחות הוצמדו על ידי רצועות מתכת, שהיו אחוזות לתוך קירות־הלבנים העליונים[5] (השוה שופ׳ טז, ג). אשר לבריחים, דומה שלכל שער היו שני בריחים. האחד נעל אותו לרוחבו[6] והשני הבריח אותו כלפי מטה.

הנכנס אל השער עבר את ״פתח שער העיר״, היא ככל הנראה רחבה פתוחה שלפני השער (שופ׳ יח, טז). ממנה נכנס דרך הפתח החיצון, שתואר למעלה, אל מעבר מרכזי

www.daat.ac.il

צר וארוך. אפשר שהשער של המקדש ומתקניו שבחזון יחזקאל מתוארים על פי שערי הערים המבוצרים של תקופת המלוכה, ואותו מעבר מרכזי הוא "אולם השער" המזכר ביח' מ, ז. משני צדיו של מעבר זה היה מספר בלתי־קבוע של תאי משמר (הם "התאים": שם, שם), שהופרדו זה מזה על ידי קירות חוצים או אומנות; ואפשר שהם "אילי השער" (יח' מ, יח).

שאר פתחי השער היו, כאמור, פרוצים. רק בעתות חירום נהגו לחסום גם אותם, על ידי שהניחו קורות עץ לרוחבם. בארץ־ישראל נתגלו כמה פתחים כאלה כשהם חסומים על ידי קירות בנויים (בשער הצפוני בתל א־נצבה).

הריצוף בתוך איזור השער היה עשוי אבן. בכמה שערים בארץ (מגידו, לכיש ועוד) טויחה הרצפה בטיח גירי קשה. מפתני השערים רוצפו בדרך כלל אבני גזית. בתוך הריצוף היתה קבועה תעלת ניקוז, שניקזה את המים שהצטברו באזור השער, או אף באזורי העיר הסמוכים לו. בתוך השערים נמצאו בכמה מקומות ספסלים בנויים[7].

השערים היו מקורים. "גג השער" נזכר בשמ"ב יח, כד; ויח' מ, יג. בכתוב אחר (שמ"ב יט, א) נזכרת "עליית השער", והיא ככל הנראה חדר שנבנה על גבי השער. דומה איפוא שהשערים בלטו מעל מפלס החומה; מכל מקום גבוהים היו (יר' נא, נח). על גג שהיה לשער מעידים גם שרידי מדרגות שנשתמרו במגדליהם של כמה שערים (גזר ועוד). באשר לצורתם של גגות אלה, עיקר העדות באה מן התבליטים האשוריים. חשוב במיוחד מבחינה זו הוא התבליט המתאר את מצור לכיש על ידי צבא סנחריב בשנת 701 לפסה"נ[8]. לפי תבליט זה יש לשער, שהיה לשַעַר גג המוקף על ידי מערכת גזוזטרות בולטות כלפי חוץ. מתחת לגג נראים שלושה חלונות שנועדו להאיר את פנימו של מגדל השער (השוה יח' מ, טז). בשערי כרכמיש, המתוארים על גבי תבליטי הברונזה מבַּלַוַאת, בולטים מגדלי השער בבירור מעל מפלס החומה (פרט החסר בתיאור מצור לכיש), והם מחוברים ביניהם על ידי גשר העובר על גג השער בקו החומה (ראה ציור 97). כן מתוארים מגדלים אלה כבולטים מן החומה ולחוצה. כיון

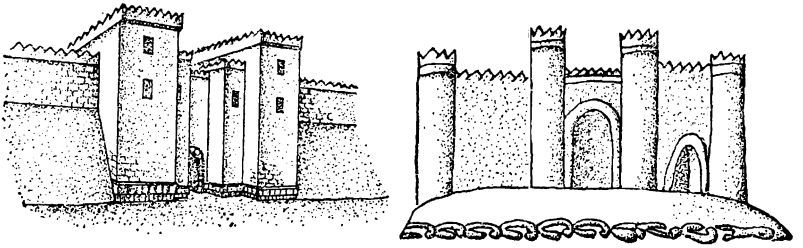

ציור 97: מימין, שער העיר כרכמיש המתואר בתבליט אשורי מימי שלמנאסר הג'; משמאל, תחזורת של אותו שער לפי התכנית שנתגלתה בחפירות כרכמיש

שדרך כלל מתארים התבליטים את המגדלים שבחזית השער כשהם בולטים מעל מפלס החומה, יש להניח ששיטה זו נהגה גם בארץ־ישראל. לפי חלק מן התבליטים, משקופי השערים בנויים בצורת קו אופקי ישר. לעומת זאת, בתבליטים אחרים מתואר משקוף בצורת קשת[9].

www.daat.ac.il

פרט לשערי העיר העיקריים היו גם פתחים צדדיים קטנים, או לעתים גם מבואות־סתר (שופ׳ א, כד), ששימשו את תושבי העיר בהיות שערי העיר העיקריים נעולים מפחד אויב קרוב. מבוא־סתרים מטיפוס זה נתגלה לאחרונה במצודה הישראלית ברמת רחל (ראה ציור 98), בקטע הצפוני של חומת־הסוגרים שהקיפה את המצודה. משני

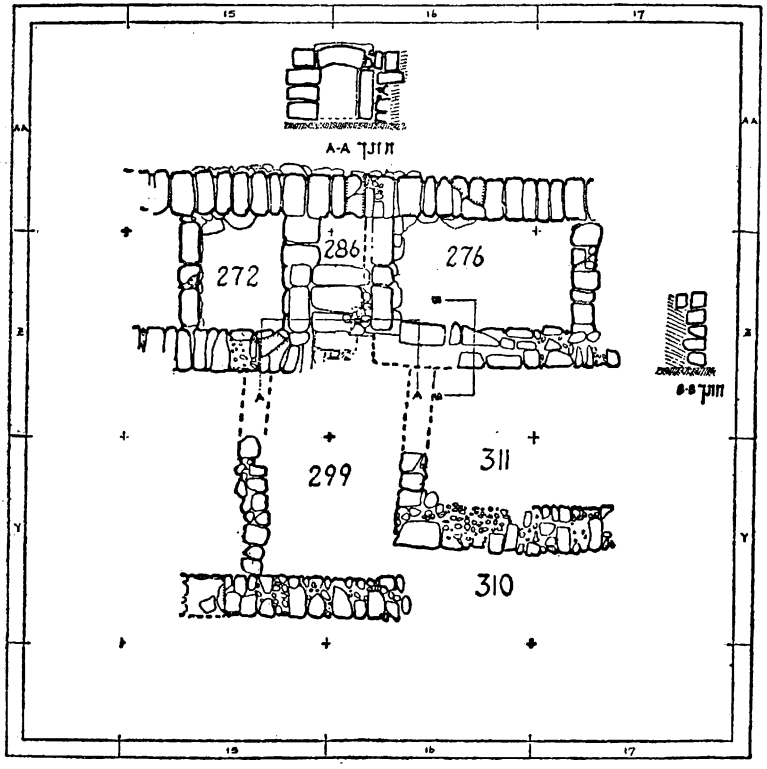

ציור 98: תכנית וחתך של מבוא הסתרים ברמת־רחל

צדי המעבר היו שני תאי חומת־הסוגרים ממולאים במילוי מוצק. המעבר עצמו הוא תת־קרקעי, רוחבו 0.4 מ׳ ואורכו 1.15 מ׳. רצפתו עשויה סלע מיושר, בגובה של יסודות החומה. יש הבדל של 1.5 מ׳ בין מפלס רצפת המצודה לבין מפלס המעבר. המעבר מקורה באבנים גדולות, המסותתות בחלקן הפנימי בצורה קשותה, והודות לכך יש לכניסה הפנימית ולתקרת המנהרה דמות של קשת. גובה המעבר מבפנים 1.6 מ׳ במרכזו ו־1.5 מ׳ בצדדיו. לפני פתח המעבר, בצדו הפנימי, היה מפתן עשוי אבנים גדולות. הפתח החיצוני של המעבר לא נשתמר בשלמות ומסיבה זו אין לדעת את צורתו. זהו, ככל הנראה, מבוא־הסתר היחיד מתקופת הברזל שנתגלה עד עתה בארץ[10]. בשני מקומות אחרים בארץ נתגלו פתחים צדדיים קטנים, ששימשו את אנשי העיר, ככל הנראה בעתות שלום בלבד: האחד – במגידו; והשני – בחצור. האחרון

www.daat.ac.il

נועד, ככל הנראה, להקל על הבאת התבואה מן השדות אל אסם גדול שנמצא לידו, ובזמן סכנה נסתם בחפזון. את צדה החיצוני של הסתימה כיסו בשכבה דקה של אבני גויל כדי להסוות את מקומו של הפתח, לבל יבחין בו האויב[11] (לוח כט, 1).

איזור עירוני מיוחד במינו, הקשור ככל הנראה לשער העיר, נתגלה בחצור. מקומו של איזור זה היה מחוץ לחומה, במזרח התל בסמוך לשער־הכניסה העיקרי, המשוער, של התקופה שמן המאה הט׳ לפסה״נ ואילך. איזור זה הוקף בחומה נוספת, שנתחברה אל חומת העיר העיקרית. על ידי כך נוצר מעין ביצור קדמי סמוך לשער־העיר העיקרי. לדעת ע. דונאייבסקי חנה באיזור זה חיל־מצב עירוני שפיקח על הכניסה והיציאה מן העיר, הגן על איזור השער בשעת סכנה, או נתארגן בשעת צורך לגיחה מהירה אל אויב שמחוץ לעיר. ע. דונאייבסקי סבור שגם בח׳רבת אל־מוקַנַע (כנראה עקרון) נבנה ביצור דומה בדרום העיר[12]. ביצור זה היו בו ככל הנראה אורוות, כיון שנמצאו במקום עמודי אבן מנוקבים בחורים[13], בדומה לאלה שנמצאו בשטח האורוות במגידו, אלא שבמקום טרם נערכה חפירה שתוכל לבסס השערה זו.

נוהגי שמירת השער והלחימה על השער

על נוהגי שמירת השער ניתן ללמוד מכמה ידיעות הבאות במקרא באקראי. בעתות סכנה נעלו את השערים מיד עם חושך: ״ויהי השער לסגור בחושך״ (יהו׳ ב, ה). במשך היום הוצב צופה על גג השער (שמ״ב יח, כד–כה), ותפקידו היה להתריע על בוא האויב. בהתעורר תנועה חשודה בסמוך לעיר, הזעיק את שומרי השער (שניצבו למטה ליד הפתח החיצוני ובדקו את היוצאים והבאים), על מנת שיוכלו להבריח את הדלתים בעוד מועד. במקרה אחד השאירו שומרים אלה עקבות ברורים; בשער המערבי של חומת העיר החיצונה בכרכמיש נשתמרו שקעים עגולים בתוך תאי המשמר שהכילו את אפר מדורותיהם[14].

בחנות האויב סמוך לעיר ננעל השער לחלוטין (יהו׳ ו, א), או שפתחוהו רק למשימות מיוחדות כגון: רדיפה אחרי בורחים, ״והשער סגרו אחרי כאשר יצאו הרודפים אחריהם״ (יהו׳ ב, ז); גיחה פתאומית אל האויב הצר על העיר (יהו׳ ח, יז); וכיוצא בזה. כשנגעל השער נהגו לצאת ולהכנס דרך פתחים אחרים, קטנים ומוסתרים, הם כנראה ״מבואות העיר״ (שופ׳ א, כד).

משצר האויב על השער נזעקו המגינים אל גג השער, לאחר שהבריחו את הדלתים וחסמו את יתר הפתחים על ידי קורות עץ שהניחו לרוחבם, או על ידי קירות אבן ארעיים. מגג השער ירו המגינים בקשתותיהם, זרקו לפידים בוערים ואבנים על התוקפים (שמ״ב יא, כג–כד). בתבליט מצור לכיש מימי סנחריב מתואר השער כאזור לחימה בפני עצמו ועליו מתרכזים לוחמים המפעילים סוגי נשק שונים.

מאידך גיסא, התוקפים ניסו לפרוץ בעד השער בשלוש דרכים עיקריות:

א. היו מציתים את דלתות העץ באש (השוה גם שופ׳ ט, מט); בתבליטים רבים מתוארים חיילים אשוריים נושאי לפידים, המתקרבים אל השער, בחיפוי חזק של קשתים, ומנסים להציתו (ציור 99).

www.daat.ac.il

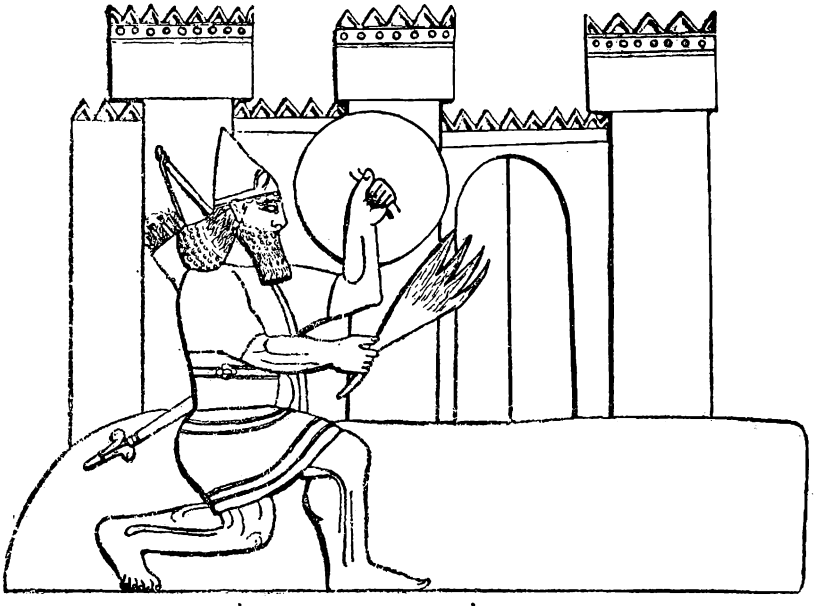

ציור 99: חייל אשורי מצית שער עיר בלפיד

ב. היו פורצים את השער בגרזנים, ככל הנראה באותם המקרים שדלתות השער היו מצופות מתכת ואי־אפשר היה להציתן.

ג. החל בראשית המאה הט׳ לפסה״נ הנהיג הצבא האשורי מחדש, לאחר הפסקה ממושכת, את השימוש הנרחב באיל־המצור. היה זה איל־מצור מטיפוס חדש ומשוכלל שעלה באיכותו על איל־המצור מן האלף הב׳ לפסה״נ[15], או על כל אמצעי מצור אחר שהיה ידוע קודם לכן. מכאן ואילך שימש איל־המצור כאמצעי העיקרי לפריצת שערי הערים הנצורות. המצאתו של כלי מצור משוכלל זה הביאה, לדעתי, ידין, לשינויים מפליגים בשיטות הביצור, ובכלל זה גם בתכניות השערים[16].

השינויים בביצורי השער בתקופת המלוכה

לכאורה דוקא הנצא ז איל־המצור המשוכלל צריכה היתה להפחית מחשיבותו של השער כאזור־התורפה במערך־ההגנה של העיר הבצורה; שכן ניתן לשער כי מעת שהנהיגו האשורים את איל־המצור המשוכלל בראשית המאה הט׳ לפסה״נ, שוב לא הוצרכו לפרוץ אל העיר הנצורה דרך השער דוקא, ויכולים היו לפרוץ דרך כל נקודה אחרת בחומה. אף־על־פי־כן נראים האילים בתבליטים אשוריים שונים (בעיקר בתבליטי סרגון), כפועלים במרוכז נגד השערים. נראה שהסיבה לכך היא קביעת מקומו של השער בקצה המעלה, לרוב המעלה היחיד, שהיה נוח להגיע בו אל גבעת העיר. לנקודה זו קל היה להביא את האילים. יתר חלקי

www.daat.ac.il

החומה היו בניים לרוב על קצהו העליון של מדרון תלול למדי. כדי להגיע אליהם היה על הצרים להשקיע מאמצים רבים לפני שיכלו להתחיל בקרקור החומה. מסיבה זו אנו עדים בהמשך תקופת המלוכה לשינויים שמגמתם לפשט את ביצורי השערים: מספר תאי המשמר של השער פחת תחילה מששה לארבעה (המאה הט׳ לפסה״נ), ולבסוף לשניים בלבד (המאה הח׳ לפסה״נ); תאי המשמר אף נעשים קטנים יותר בשטח ומאבדים את העומק הגדול שהיה להם לפני הנהגת איל־המצור המשוכלל. פישוט זה הביא ככל הנראה לחיזוק השערים. יחד עם זאת אילץ השימוש באיל־המצור לבנות גם את חומות הערים בשיטה חדשה, ולעשותן מוצקות יותר.

תהליך זה, של צמצום עומק שער־העיר המבוצרת ומספר התאים שבו, עולה בבירור מתוך סקר תכניות השערים השונים שנתגלו בארץ־ישראל: שלושה שערים מיוחסים כיום, במידה רבה של הסתברות, למאה הי׳ לפסה״נ (ימי שלמה), והם: השער משכבה IV B – V A במגידו, שער שכבה X בחצור; ושער מקביל בגזר[17] (ראה ציור 100, 5–7). שלושה שערים אלה יש להם שלושה תאים מכל צד, ומבנה השער הנו אורכי. דומה, כפי שהבחינו כבר אולברייט וידין, שתיאור השער בחומה שהקיפה את בית המקדש ביח׳ מ, י, מיוסד על תכנית שער מטיפוס זה: ״ותאי השער דרך הקדים שלושה מפה ושלושה מפה ומידה אחת לשלושתם ומידה אחת לאילים מפה ומפה״.

במאה הט׳ לפסה״נ נבנים בארץ השערים בני ארבעת התאים; שערים כאלה נחשפו במגידו (שכבה IV A) ועציון גבר (שכבה ב׳). את הראשון מייחס ידין לימי אחאב[18] ואת השני קבע גליק לימי יהושפט[19]. שני השערים נבנו בתכנית אחידה (ראה ציור 100, 10–11). הם דומים לשערים הקודמים, אלא שמכל צד יש להם שני תאי־משמר בלבד. מבנה השער שוב אינו אורכי, והשער הופך להיות רוחבי. שער שלישי, שזמנו ככל הנראה אותה תקופה עצמה, הוא השער הדרומי (הקדום) בתל א־נצבה (ראה ציור 100, 12). תכניתו דומה לזו של שער בעל ארבעה תאים, אלא שבמקום שתי האומנות הראשונות נבנתה רק אומנה אחת, היוצרת תא קדמי אחד ארוך. למחצית הראשונה של המאה הט׳ לפסה״נ יש לייחס, כמו כן, את השער משכבה A מתל בית־מִרְסָם (ראה ציור 100, 16). לשער זה כבר שני תאי משמר בלבד, אלא שחיזקוהו בשני מגדלים ארוכים בחזיתו, המתבלטים קדימה. אולי ניתן להקביל אליו גם את השער הצפוני מתל א־נצבה (ראה ציור 100, 17), אבל אין הדבר ברור די הצורך.

במאה הח׳ לפסה״נ נוהג בארץ־ישראל שער של שני תאים. הדוגמה הבטוחה היחידה היא ממגידו (שכבה III; ראה ציור 100, 20). אבל דומה שלשער זה ניתן לצרף

ציור 100: לוח משוה לשערים בתקופת הברזל

מקרא: 1. כרכמיש, שער דרומי.— 2. כרכמיש, שער מערבי.— 3. תל ח׳לאף, שער העקרבים.— 4. תל ח׳לאף, שער דרומי.— 5. חצור, שער שכבה X.— 6. מגידו, שער שכבה IVB–VA.— 7. שער גזר.— 8. זנג׳ירלי, שער מצודה פנימי.— 9. זנג׳ירלי, שער מערבי חיצון.— 10. מגידו, שער שכבה IV A.— 11: עציון גבר, תכנית משוערת של שער שכבה ב׳.— 12. תל א־נצבה, שער דרומי.— 13. שומרון, שער מזרחי.— 14. קארספה, שער דרומי.— 15. קארספה, שער צפוני.— 16.תל בית־מרסם, שער מזרחי קדום.— 17.תל א־נצבה, שער צפוני.— 18. לכיש, שער שכבות IV—III.— 19. ח׳רבת אל־מוקנע, שער דרומי.— 20. מגידו, שער שכבה III.— 21. שכם, שער מזרחי.— 22. תל אל־פרעה הצפוני, שער דרומי.— 23. תל בית־מרסם, שער מזרחי מאוחר

←

www.daat.ac.il

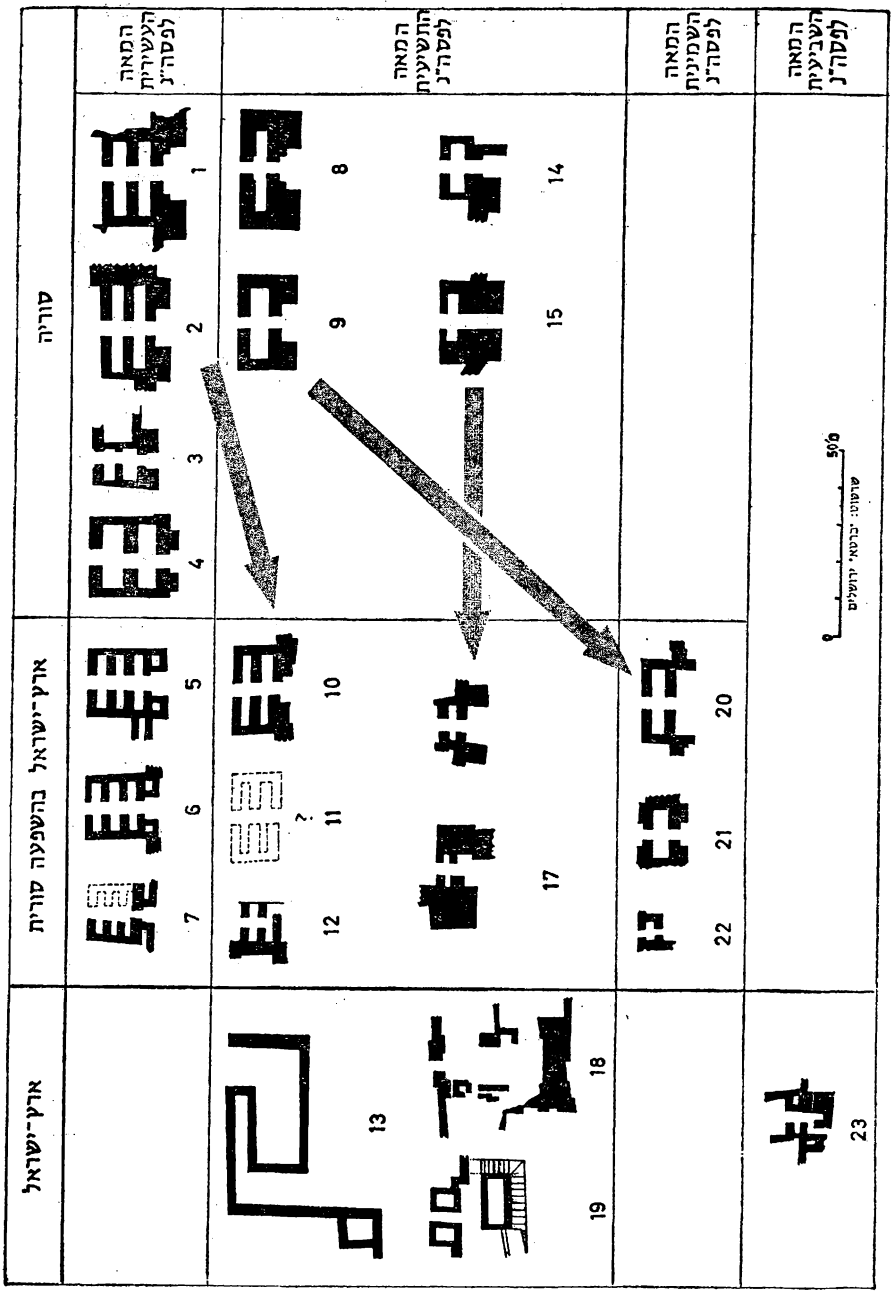

www.daat.ac.il

גם שערים בעלי שני תאים שנתגלו בשכם ובתל אל־פארעה הצפוני (כנראה תרצה; ציור 100, 21–22), שזמנם שנוי במחלוקת.

מן המאה הז׳ לפסה״נ ידוע רק השער המאוחר ביותר (שכבה A_2) מתל בית מרסם (ציור 100, 23). שער זה מיוחד בצורתו, ומשמשות בו בערבוביה שתי תכניות שונות: א. התכנית הקודמת של השער שבשכבה A_1 מן המאה הט׳ לפסה״נ (ציור 100, 16); ב. תוספת מאוחרת, שמגמתה להפוך את השער לבעל כניסה עקיפה.

שערים אחרים בעלי כניסה־עקיפה אנו מוצאים בשלושה מקומות אחרים בארץ: לכיש (שכבות III–IV), שומרון (שער המצודה המזרחי), וככל הנראה גם השער של ח׳רבת אל־מוקנע (עקרון; ראה ציור 100, 13, 18, 19). את שני השערים הראשונים מייחסים החופרים למחצית הראשונה של המאה הט׳ לפסה״נ. גם זמנו של השער מח׳רבת אל־מוקנע נקבע בקירוב למאה הט׳ לפסה״נ. טיפוס זה של שערים אינו ידוע בארצות השכנות בתקופה זו; ומאידך גיסא, קיים דמיון רב בינם לבין עצמם מבחינת התכנית, אם כי לא מבחינת הביצוע. לפיכך, ניתן אולי להניח ששלושת השערים הללו תוכננו על ידי בנאים מקומיים. כן דומה כי עקרון הכניסה־העקיפה, שהוא הקו הבולט בתכניתם, ואשר נועד להקשות על דרך חדירתו של המתפרץ, הוא קו־התפתחות המיוחד לביצורי השערים של ארץ־ישראל בתקופה זו.

צמצום מספר פתחי השערים ופישוט מבנהו של השער עם הופעתו של איל־המצור המשוכלל, אינם תופעה המיוחדת לארץ־ישראל. היא מצויה גם בסוריה השכנה, אלא ששם קדמה במאה שנה בקירוב להופעתה בארץ־ישראל. אמנם טרם נתגלו בסוריה שערים של ששה תאים, אבל שערים של ארבעה תאים מופיעים כבר במאה הי׳ לפסה״נ. שני שערים כאלה נחשפו בכרכמיש ושניים בגוזן (תל חַ׳לַאף; ראה ציור 100, 1–4[20]). והנה, במשך הזמן חל שינוי בתכניות השערים בסוריה: במקום שער ארבעת התאים החל נוהג שער של שני תאים בלבד. לפי תכנית זו כבר בנויים כל השערים שבחומת־העיר החיצונה בשמאל (זֶנְגִ׳יְרְלִי; ראה ציור 100,8–9). זמנם של שערים אלה נקבע על ידי אולברייט לראשית המאה הט׳ לפסה״נ. גם לטיפוס השני של השער שנהג בארץ־ישראל במאה הט׳ לפסה״נ, היינו השער בעל שני התאים המחוזק במגדלים בולטים בחזיתו, יש מקבילה בת הזמן בצפון־סוריה: מטיפוס זה מצויים שני שערים מקַארַטֶפֶּה שבגבול סוריה ואנטוליה (ראה ציור 100, 14–15; והשוה ציור 100,16[21]).

אם נסכם את התפתחות שערי הערים בסוריה, תתקבל איפוא, תמונה זו: א. הופעת השער הרוחבי, של ארבעה תאים – במאה הי׳ לפסה״נ; ב. צמצום מספר התאים, מן השער של ארבעה תאים לשער של שני תאים – במאה הט׳ לפסה״נ; ג. התפתחות מקבילה של שער בן שני תאים, בוריאציה שונה, כששני התאים נותרים מאחור ושני מגדלים בולטים קדימה בחזית השער – בסוף המאה הט׳ או במאה הח׳ לפסה״נ.

שינויים אלה מקבילים לשינויים במבנה השער בארץ־ישראל, ואין להניח שהדבר הוא פרי מקרה גרידא. אך, כאמור, אין הקבלה בזמן: השערים בארץ־ישראל נבנו אמנם רובם על פי סדר השתנות התכניות הדומה לזה שבסוריה, אלא שזמנם מאוחר לאלה האחרונים. עובדה זו מעידה, ללא ספק, על כיוון ההשפעה, היינו מסוריה לארץ־ישראל. נראה שהשינויים במבנה השער באיזור זה או אחר באו בעקבות

www.daat.ac.il

התקדמות צבאות אשור – והצורך לעמוד בפני הטכניקה האשורית המשוכללת של המצור, ובמיוחד בפני עצמתו ההרסנית של איל־המצור. ואכן המעין בתולדות התקדמותם של הצבאות האשוריים אל המערב[22], ימצא מידה רבה של חפיפה בין זמן הופעתם בחבל־ארץ זה או אחר לבין השינויים בשיטת בניית השער, שחלו באותו חבל־ארץ.

הערות

1 עיין במאמרם של ש. וא. ייבין, בכרך זה, עמ׳ 362—399; ועיין להלן.

2 עיין במאמרו של מ. גיחון, בכרך זה, עמ׳ 415.

3 שער שלמה במגידו; שערי שכבות IVA, ו־III, שם (ראה G.Laud, Megiddo 2, 1948, fig. 112—116); השער הדרומי בכרכמיש (ראה L. Woolley, Carchemish 2, 1921, pp. 82—85); שני השערים הדרומיים בחומה החיצונית בשמאל (זנג׳ירלי); ועוד. בכל המקרים הללו נמצאו פותות אבן רק ליד הפתח החיצוני, ואילו הריצוף ליד יתר הפתחים, גם כאשר נמצא שלם, לא היו בו אבני פותה.

4 ראה: Lamon—Shipton, Megiddo 1, 1939, p. 80, fig. 91.

5 ראה: L. Woolley, Carchemish 2, 1921, pp. 82—85, 91, fig. 26.

6 על הבריח האופקי בשער הצפוני בתל א־נצבה עיין במאמרם של א. וש. ייבין, בכרך זה, עמ׳ 395.

7 בשער הצפוני בתל א־נצבה, וכן בתאי־המשמר של שער לכיש.

8 ראה בכרך זה, לוח כ. וכן ראה: Pritchard, ANEP, pp. 130-131, figs. 372—373.

9 דרך משל בתיאור מצור הערים גבתון ועקרון על ידי סרגון הב׳ מלך אשור (720 לפסה״נ), וראה: בכרך זה, ציור 48; וכן: ידיעות יח (תשי״ד), עמ׳ 145, ציורים 1—2.

10 עיין: י. אהרוני, ידיעות כד (תש״ך), עמ׳ 87—89, וציור 8 בעמ׳ 87.

11 עיין: י. ידין ואחרים, חצור ג־ד, תשכ״א, כרך הלוחות, לוח XCII.

12 תודתי נתונה למר ע. דונאייבסקי שהעיר לי בענין זה.

13 ראה: י. נוה, ידיעות כא (תשי״ז), עמ׳ 184—185, לוח טו, 3—4.

14 עיין: Woolley, Carchemish 2, p. 82—85.

15 על התפתחות איל־המצור באלף הב׳ לפסה״נ עיין במאמרו של י. ידין, בכרך זה, עמ׳ 320—321. על איל־המצור האשורי עיין במאמרו של א. מלמט, עמ׳ 245.

16 על המצאת איל־המצור המשוכלל והשפעתו על בניית ביצורי הערים בראשית האלף הא׳ לפסה״נ עיין: י. ידין, בימי בית ראשון (קובץ), ו. שכ״ב, עמ׳ 107—108.

17 עיין: י. ידין, שם, עמ׳ 66—109; ה. ״ל, ידיעות כב (תשי״ח), עמ׳ 115—121.

18 עיין: י. ידין, שם.

19 עיין: נ. גליק, עבר־הירדן המזרחי, תשי״ד, עמ׳ 105.

20 עיין: L.Woolley, Carchemish 2, p. 91, figs. 4, 26; M. F. von Oppenheim, Tell Halaf 2,1950, pls. II-III, V, p. 131, fig. 165. זמנם של ארבעת השערים נקבע על ידי אולברייט, ועיין: W. F. Albright, The Aegean and the East, Studies Presented to H. Goldman, 1956, p. 144—169; הנ״ל, ארץ ישראל ה (תשי״ט), עמ׳ *1—*10; ועוד.

21 ראה: Bossert—Alkim—Kambel, Karatepe Kazilari, 1950, pl. X, XXXVI. בענין זמנם של שערים אלה חלוקות הדעות. רוב החוקרים קובעים את זמנם לסוף המאה הח׳ לפסה״נ (סיכום דעות אלה אצל נ. ה. טור־סיני, הלשון והספר, כרך הלשון, תשי״ב, עמ׳ 66—67); לעומת זאת סבור כ. ה. גורדון, שהשערים הם מהמאה הט׳ לפסה״נ, ועיין: C.H. Gordon, JQR 39 (1948), p. 41-50; idem, JNES 8 (1949), p. 109-119 ונראית דעתו של גורדון, בגלל השער המקביל מתל בית־מרסם, שאף זמנו נקבע למאה הט׳ לפסה״נ.

22 עיין: A. T. Olmstead, History of Assyria, 1923, pp. 81ff.

www.daat.ac.il